

cebir kitabına ait şerhi kaybolanlar arasındadır. Mevcut eserlerinin başlıcaları şunlardır: 1. *ez-Zicü's-şâmil*. Çeşitli yazma mecmuaları arasında birçok nüshası bulunan eser (Sezgin, V, 324) Tokatlı Seyyid Hasan b. Ali el-Kümnâti tarafından *ez-Zicü'l-kâmil* adıyla şerhedilmiş ve Çelebi Sultan Mehmed'e ithaf edilmiştir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Lâleli, nr. 2137) bir yazması bulunan bu şerhin başka bir nüshası da Paris Bibliothèque Nationale'de (nr. 2530) kayıtlı olan kitabın sonundadır. Esirüddin el-Ebherî de bu esere bir şerh yazmıştır. 2. *Kitâb fîmâ yehtâcü ileyhi'l-küttâb ve'l-'ummâl min 'ilmi'l-hisâb*. Kâtiplere ve vergi memurlarına yardımcı olmak üzere 961'de Büveyhîler'den Adudüddöle adına kaleme aldığı bu kitap, her birine "menzil" adı verilen yedi bölümden oluşmuştur; bu sebeple esere *Kitâbü Menâzilü's-seb'* de denilmektedir. Her bölümü yine yedi babdan meydana gelen kitapta doğu İslâm ülkelerinde tüccarlar, kâtipler ve vergi memurlarının hesaplarında kullandıkları metotlar sistematik olarak düzenlenmiş, bayağı kesirlerin çözümü için orijinal ve pratik bir metot geliştirilmiştir. (10a + b) (10a + c) şeklindeki bir hesabın nasıl yapılacağını gösteren müellif, burada muhtemelen Hint matematiğinin de tesiriyle negatif sayıları "deyn" (borç) adı altında kullanmıştır. Bu eser Ahmed Selim Saïdân tarafından *'İlmü'l-hisâbi'l-'Arabî* adlı kitabının içinde neşredilmiştir (Amman 1971, s. 64-368). 3. *Kitâb fîmâ yehtâcü ileyhi's-şâni' min a'mâli'l-hendese*. 990'da telif edilen, iki ve üç boyutlu birçok çizimin yer aldığı eser zanaatkarlar için hazırlanmış bir tür geometri kitabıdır. Çizimlerin bir kısmı Öklid, Archimedes, İskenderiyeli Heron, Theodosius ve Pappus'tan alınmış olmakla birlikte verilen örneklerin çoğu orijinaldir. Bu eserin Uluğ Bey'in kütüphanesi için istinsah edilmiş çok güzel bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde olup (Ayasofya, nr. 2753) S. A. Krasnova tarafından Rusça'ya çevrilmiştir (*Fiziko-matematicheskie nauki v stranakh vostoka* [Moscow 1966], I, 42-140). Kitabın iki ayrı Farsça tercümesi bulunmaktadır ve bunlardan birinin önemli bir bölümünü Woepke Fransızca'ya çevirmiştir (JA, V [1855], s. 218-258, 309-359). Ayrıca Sâlih Ahmed el-Alî'nin yayımladığı (Bağdad 1979) eserin biri Kemâleddin İbn Yûnus (Arapça), diğeri Muhammed Bâkır Yezdî (Farsça) tarafından yapılan iki de şerhi vardır. 4. *el-*

Mecisî (*Kitâbü'l-Kâmil*). Tamamı günümüze ulaşmayan eser, muhtemelen şimdiye kadar ele geçmemiş olan *ez-Zicü'l-vâziḥ* adlı kitabının aynı veya bir kısmıdır. Eksik bir nüshası Bibliothèque Nationale'de bulunan (nr. 1138) kitabı L. A. Sedillot kısmen Fransızca'ya çevirmiş, Carra de Vaux da bir makalesinde inceleyerek tahlil etmiştir (bk. bibl.). XIX. yüzyılın başlarına kadar Ptolemaios'un *Almagest*'inin bir tercümesi sanılan *el-Mecisî*'nin yapılan incelemeler sonucunda orijinal ve önemli bir çalışma olduğu anlaşılmıştır. Kitapta yer alan başka konuların yanında özellikle astronomi, trigonometri ve ayın hareketi teorisyle ilgili kısımlar dikkate değer niteliktedir. 5. *Risâle fî terkibi 'adedi'l-vefk fi'l-murabba'ât*. Kare *vefk*'ler üzerine kaleme alınmış bir eserdir (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 4843/3). 6. *Cevâbü Ebi'l-Vefâ* Muḥammed b. Muḥammed el-Bûzcânî 'ammâ se' elehü'l-fâkih Ebû 'Alî el-Ḥasan b. el-Ḥâriş fî mesâḥati'l-müşelleş. Ebû'l-Vefâ'nın, Ebû Ali el-Hubûbî'nin üçgenlerin yüzeyini hesaplamak için kendisinden istediği formülle ilgili cevabından ibaret olup tıpkıbasımı S. Kennedy ve Mustafa Mevâldî tarafından *Mecelletü Târîhi'l-'ulûmi'l-'Arabîyye* adlı dergide (III/1, s. 19-30, 50-53) İngilizce ve Arapça tahliliyle birlikte yayımlanmıştır (Ebû'l-Vefâ'nın eserleri hakkında geniş bilgi için bk. Sezgin, V, 323-325; VI, 223-224; Kurbânî, s. 161-167; *Eİr.*, I, 393-394).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdd), s. 341; İbn Hallikân, *Vefeyât*, V, 167-168; İbnü'l-Kiftî, *İḥbârü'l-'ulemâ*, s. 64, 287-288; Suter, *Die Mathematiker*, s. 71-72; a.mlf., "Abu'l-Wafâ" al-Bûzadjânî, *EI²* (İng.), I, 159; Sâlih Zeki, *Âsâr-ı Bâkiye*, İstanbul 1326, I, 162-165; Brockelmann, *GAL*, I, 255; *Suppl.*, I, 400; H. Hankel, *Zur Geschichte der Mathematik in Altertum und Mittelalter* (1950), III, 159; Sezgin, *GAS*, V, 321-325; VI, 222-224; VII, 408; Aydın Sayılı, *The Observatory in Islam*, Ankara 1960, s. 109-112; A. P. Youschkevitch, "Abu'l-Wafâ, al-Buzjânî", *DSB*, I, 39-43; Sartori, *Introduction*, I, 666-667; Ebû'l-Kâsim Kurbânî, *Zindeğnâme-i Riyâzîdânân-ı Dêvre-i İslâmî*, Tahrân 1365 hş., s. 154-169; L. Sedillot, "Découverte de la variation par Aboul-Wefâ", *JA*, XVI (1853), s. 420-438; F. Woepcke, "Analyse et extrait d'un recueil de constructions géométriques par Aboul Wefâ", a.e., V. série: sy. 5 (1855), s. 218-256, 309-359; Carra de Vaux, "L'Almageste d'Abū'l-Wefā Al-Būzjānī", a.e., XIX (1892), s. 408-471; A. S. Saidan, "The Arithmetic of Abu'l-Wafā", *ISIS*, sy. 65 (1974), s. 367-375; E. S. Kennedy — Mustafa Mawaldî, "Abū al-Wafā and the Heron Theorems", *MTUA*, III/1 (1979), s. 19-30, 50-53; D. Pingree, "Abu'l-Wafā Būzjānī", *Eİr.*, I, 392-394.

CENGİZ AYDIN

EBÜ'L-VELİD el-BÂCİ

(bk. BÂCİ).

EBÜ'L-VELİD et-TAYÂLİSİ

(أبو الوليد الطيالسي)

Ebû'l-Velîd Hişâm b. Abdilmelik
et-Tayâlisî el-Basrî
(ö. 227/842)

Hadis hâfızı.

133'te (750) doğdu. Bâhileoğulları'nın mevlâ'sı olduğu için Bâhilî nisbesiyle de anılır. Ailesi ve yetişmesi hakkında fazla bilgi yoktur. İkrime b. Ammâr, Ebû Avâne, Şu'be b. Haccâc, Zâide b. Kudâme, Abdurrahman b. Ebû'z-Zinâd, Mâlik b. Enes, Hammâd b. Seleme gibi hocalardan hadis almıştır. Hocaları arasında yetmiş kadar da kadın muhaddis bulunduğu söylenmektedir. Kendisinden başta Buhârî ve Ebû Dâvûd olmak üzere İshak b. Râhûye, Abd b. Humeyd, Ebû Zû'r'a er-Râzî, Ebû Hâtîm er-Râzî, İbn Vâre gibi meşhur muhaddisler rivayette bulunmuşlardır. Buhârî ondan 107 hadis almış (İbn Hacer, XI, 47), rivayetlerine *Kütüb-i Sitte*'nin yanında diğer muteber hadis kitaplarında da yer verilmiştir.

227'de (842) Basra'da vefat eden Ebû'l-Velîd'in ölüm tarihiyle ilgili olarak safer (Aralık 841), rebîülevvel (Ocak 842), rebîülâhîr (Şubat 842) ayları ve bunların değişik günleri verilmekte, 226'da (840) vefat ettiği de söylenmektedir.

Devrinin imâmı, şeyhülislâmı, hadisin temel taşlarından biri gibi unvanlarla anılan Ebû'l-Velîd'i hemen bütün hadis tenkitçileri *sika** bir râvi olarak kabul etmişlerdir. Çok sıkı şartları taşımayı gerektiren *emîrû'l-mü'minin fi'l-hadis** unvanına layık görülmesi hâfızasının son derece kuvvetli, kendisinin güvenilir bir hadisçi olduğunu göstermektedir. Ahmed b. Hanbel Ebû'l-Velîd'in sağlam (mütkin) olduğunu, devrinde ondan daha iyi bir muhaddisin bulunmadığını söylemekte, ancak kendisinden çok hadis aldığı Ebû Avâne'den naklettiği rivayetlerinde bazan *tashîf** yaptığını, Şu'be'den naklettiği rivayetlerinde ise daha güvenilir olduğunu kaydetmektedir (*el-'İlel*, II, 315).

Meşhur muhaddis İbn Vâre, kendilerinden hadis okuduğu kimseler arasında bir benzerini görmediğini söylediği hocası Ebû'l-Velîd'in ne kadar güçlü bir hâfızaya sahip olduğunu gösteren şu olayı nakletmektedir: Ebû'l-Velîd Şu'be'den hadis okurken ilk zamanlar onun ri-

EBÜ'İ-VELİD et-TAYÂLİSİ

vayetlerini yazmaktaydı. Şu'be'nin ona, "Bir de yazıyor musun?" diye sorması üzerine bundan vazgeçti ve dinlediklerini ezberlemeye başladı. Bu sebeple olmalı ki Ahmed b. Hanbel Ebü'l-Velîd'in Şu'be'den yazarak aldığı rivayetleri daha değerli bulmaktadır. Onun ilmiyle âmil ve fakih bir hadis otoritesi olduğunu söyleyen Ebû Hâtım er-Râzî, rivayetlerini ihtiva eden kitaptan daha sahihini görmediğini, fakat hadis rivayet ederken önünde yazılı bir metin bulundurmadığını, ömrünün sonlarına doğru hafızası zayıflayan Hammâd b. Seleme'den naklettiği rivayetlerine pek güvenilemeyeceğini ifade etmektedir. Kendisinden usulle ilgili bilgilerin tereddütsüz alınabileceğini, bunun dışındaki konularda aynı şeyin söylenemeyeceğini belirtenlerin endişesi de bu nevi kusurlarından ötürü olmalıdır.

Ebü'l-Velîd et-Tayâlisî, hadisın şeyhe arz edilirken daha dikkatli okunduğundan hareketle hadis tahammülü metodlarından arz*'ın daha sağlam olduğunu söyler ve onu semâ'a tercih ederdi (Uğur, s. 27). Onun rivayetlerini ihtiva eden yazılı bir metnin günümüze gelip gelmediği bilinmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 300; Yahyâ b. Ma'in, *et-Târîh*, II, 618; Ahmed b. Hanbel, *el-İlel* (Vasiyyullah), I, 524; II, 315; III, 460; a.e. (Koçyiğit), I, 186, 351, 383; Buhârî, *et-Târîh ul-kebir*, III, 195; a.mlf., *et-Târîh ul-sağır*, II, 355; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâse), s. 521; İbn Ebû Hâtım, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IV, 65-66; Muhammed b. Tâhir el-Makdisî, *Kitâbü'l-Cem' beyne ricâli's-şâhihayn*, Beyrut 1323 — Beyrut 1405, II, 458; Sem'ânî, *el-Ensâb*, VIII, 283; İbn Asâkir, *el-Mu'cemü'l-müştemil*, s. 312; Zehebî, *Tezkiretül-huffâz*, I, 382-383; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, IV, 301; a.mlf., *A'lamü'n-nübelâ*, X, 341-347; a.mlf., *el-İber*, I, 314; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 299; İbn Hacer, *Tehzibü't-tehziib*, III, 14; XI, 45-47; Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz* (Ömer), s. 164; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 62-63; M. Fuad Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, İstanbul 1956, s. 199; Mucteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 27. ABDÜLKADİR ŞENEL

EBÜ'İ-VELİD el-ÜMEVİ

(أبو الوليد الأموي)

Ebü'l-Velîd Hassân
b. Muhammed b. Ahmed el-Ümevî
(ö. 349/960)

Hadis hâfızı ve fakih.

267 (880-81) yılı civarında doğdu. 270'ten (883) sonra doğduğuna dair Zehebî (*A'lamü'n-nübelâ*, XV, 494) ve Sübkî (*Tabakât*, III, 226) tarafından verilen bilgi ile yetmiş iki yaşında öldüğüne dair hemen

her kaynakta bulunan rivayeti telif etmek mümkün değildir. Kumandan sahâbî Saîd b. Âs b. Ümeyye'nin soyundan geldiği için Ümevî ve Kureşî nisbeleriyle anıldığı gibi doğup yaşadığı yerlere nisbetle Kazvîni ve Nisâbü'rî nisbeleriyle de zikredilir. Kendisinden Hassân el-Kureşî diye bahsedenler de vardır. Nişâbur'da Muhammed b. İbrâhim el-Büşencî ve İbn Huzeyme gibi muhaddislerden hadis okudu. Nesâ'da Hasan b. Süfyan'dan, Bağdat'ta süfî muhaddis Ahmed b. Hasan b. Abdülcebbar gibi muhaddislerden hadis, Şâfiî fıkhnın ileri gelen âlimlerinden İbn Süreyc diye tanınan Ahmed b. Ömer'den fıkıh okudu. Kendisinden de Hâkim en-Nisâbü'rî, Ebû Abdullah b. Mende, fakih muhaddis Ebû Tâhir b. Mahmiş, kâdilkudât Ahmed b. Hasan el-Hîrî gibi âlimler rivayette bulundular.

Rivayetlerdeki gizli kusurları (ilel) bilecek kadar hadis ilminde otorite olan Ebü'l-Velîd hadis ve fıkıhla ilgili eserler de kaleme aldı. *Şahîh-i Buhârî* üzerine bir müstahrec* yazmayı tasarladığı günlerde babasının ona Buhârî'nin halku'l-Kur'ân* konusunda itham edildiğini, *Şahîh-i Müslim*'in ise daha bereketli olduğunu söylemesi üzerine *el-Müstahrec 'alâ Şahîhi Müslim* adlı eserini telif etti. Horasan'ın en tanınmış muhaddisi oldu. Nitekim onun fıkıh hocası, Horasan'ın ileri gelen Şâfiî fakihî ve muhaddisi Muhammed b. Abdülvehhâb Sekaî'ye, kendisinden sonra fikhî konulardaki müşkülleri için kimi tavsiye edeceği sorulduğu zaman Ebü'l-Velîd el-Ümevî'nin adını vermişti.

Devrinin en zâhid ve ibadete düşkün âlimlerinden olan Ebü'l-Velîd 5 Rebîülevvel 349'da (5 Mayıs 960) vefat etti. Aynı yılın 5 Ramazanında (29 Ekim) öldüğü de söylenmektedir. Talebesi fakih Ebû Tâhir b. Mahmiş onun için altmış beyitlik bir mersiye yazmıştır.

Şâfiî mezhebinin tanınmış simalarından olan Ebü'l-Velîd'den İmam Şâfiî'nin kanaatinin aksine bazı görüşler nakledilmiştir. Onun namazda Fâtiha'yı iki defa okuyan namazının câiz olmayacağı, hacamat yapının da yaptırının da oruçlarının bozulacağı kanaatinde olduğu söylenmektedir. Ebü'l-Velîd, hacamatla ilgili hadislerin sahih olduğundan hareketle Şâfiîler'in bu görüşte olduğunu söylemiş, İmam Şâfiî ise bu konudaki hadisleri tenkit etmemekle beraber onların mensuh olduğunu ileri sürmüştür.

Ebü'l-Velîd'in günümüze gelip gelmediği bilinmeyen üç kitabından söz edil-

mektedir. Bunlar *el-Müstahrec 'alâ Şahîhi Müslim*, İmam Şâfiî'nin *er-Risâle*'-sine yazdığı şerh ve Şâfiî mezhebine göre kaleme aldığı *el-Ahkâm*'dır.

BİBLİYOGRAFYA :

Abbâdî, *el-Fukahâ 'ü's-Şâfi'iyye*, s. 74-75; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI, 396; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, XV, 281-282, 492-497; a.mlf., *Tezkiretül-huffâz*, III, 895-897; a.mlf., *el-İber*, II, 80-81; a.mlf., *Düvelü'l-İslâm*, Beyrut 1405/1985, s. 193; Sübkî, *Tabakât*, III, 226-229; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 236; Musannif, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye* (nşr. Âdil Nüveyhiz), Beyrut 1402/1982, s. 73-73; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 380; *Keşfü'z-zunûn*, I, 557, 873; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifin*, III, 192. TALAT SAKALLI

EBÜ'İ-YAKZÂN

(أبو القطان)

(ö. 281/894)

Kuzey Afrika'da hüküm süren
Rüstemîler hânedanının
hükümdarlarından
(bk. RÜSTEMİLER).

EBÜ'İ-YEMÂN

(أبو اليمان)

Ebü'l-Yemân el-Hakem
b. Nâfi' el-Behrânî
(ö. 222/837)

Muhaddis.

138'de (755) Humus'ta doğdu. Behrâ kabilesinden bir kadının âzatlısı olduğu için Behrânî nisbesiyle anıldı. On iki yaşında iken hadis tahsiline başladı. Hemen hepsi Humuslu olan Safvân b. Amr, Harîz b. Osman, Şuayb b. Ebû Hamza, İsmâil b. Ayyâs gibi muhaddislerden hadis okudu. Hadis tahsili için başka yere gitmedi. Belki de hac münasebetiyle ziyaret ettiği Medine'de İmam Mâlik'in evini lüks bir şekilde döşenmiş gördüğünü, âlimlerin evinin böyle olmaması gerektiği düşüncesiyle ondan hadis okumadığını, fakat sonraları bu davranışından dolayı pişmanlık duyduğunu söylerdi. Kendisinden Yahyâ b. Ma'in, Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Osman b. Saîd ed-Dârimî, Ebû Hâtım er-Râzî ve Ebû Zû'r'a ed-Dımaşkî gibi tanınmış muhaddisler rivayette bulundular.

Ebü'l-Yemân'ın, Zührî'nin en güvenilir talebelerinden olan hocası Şuayb b. Ebû Hamza'dan rivayeti bazı tenkitlere yol açmış, Şuayb'dan hadis dinlemediği veya sadece bir hadis dinlediği, öteki rivayetleri icâzet* yoluyla aldığı ileri sürülmüştür. Şuayb'ın oğlunun söylediğine göre Ebü'l-Yemân, babasından hadis